

Van die boer geen eieren? Het nut van het invoeren van een gevaarzettingsdelict in de voedingssector

LIGEIA QUACKELBEEN^a

Panopticon, 38 (6), 433-452
© 2017 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2017

^a Assistente & doctoraatsstudente in het (internationaal) strafrecht, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: Ligeia.Quackelbeen@UGent.be)

ABSTRACT

Will the chickens come home to roost? The response of criminalizing the endangerment of public health in the food industry

This contribution offers an analysis of the offence provisions in the Belgian Penal Code used to qualify wrongful acts committed in the food chain. On the one hand, it entails an examination of acts that result in 'harm to persons' while on the other hand discussing acts that only result in 'economic harm'. For the first type of acts, it is demonstrated that the assault and battery and poisoning offences have a scope that does not always fit the more recurrent wrongful acts in the food industry. These offences require both proof of harm and a causal link to the wrongful act. As a result many of the wrongful acts currently afflicting the security of the food chain are not covered by these provisions. In the absence of an endangerment crime that seeks to criminalize the creation of a mere danger or risk to harm rather than the harm itself, judges are often left with the economic offences to qualify wrongful acts in this field. After the analysis of the economic offences, this contribution therefore turns to examine the possible introduction of such an endangerment crime. By means of a Standard Harm Analysis test it is examined whether the severity of possible damage; the social value of the possibly damaging act and the effect of an incrimination of that behaviour, justify the introduction of an endangerment crime. It is further considered whether the introduction of such a crime does not go against the subsidiarity principle in criminal law and whether the fair imputation of the 'creation of risk' to certain actors is possible. This theoretical framework can assist the legislator in a future discussion on the need for an endangerment crime in the Belgian penal system.

Keywords: food safety & security, endangerment, (the principle of) harm

Kernwoorden: voedselveiligheid, gevaarzetting, schade(beginsel)

1. INLEIDING

Conform de meldingsplicht (KB 14 november 2003) heeft een eierbrekerij op 2 juni 2017 het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV) op de hoogte gebracht van een mogelijke contaminatie van eieren met fipronil. Sindsdien is de Nationale Opsporingseenheid (NOE) van het FAVV een onderzoek gestart en werd in afwachting van verdere metingen de tijdelijke sluiting van enkele pluimveebedrijven bevolen. Fipronil is een actieve stof die gebruikt wordt ter bestrijding van vlooien en teken en onder die vorm als diergeneesmiddel op de markt is. Gezien het gevaar voor de volksgezondheid is het echter

niet toegelaten het product te gebruiken ter behandeling van de rode vogelmijt (bloedluis) bij kippen. Besmetting van leghennen met bloedluis heeft tot gevolg dat ze niet meer leggen. De industrie was dus erg enthousiast over de komst van een product (DEGA-16) dat deze bloedluis effectiever bestreed dan eender welk ander product op de markt. Helaas, zo blijkt nu, bevat het product dat in België door Poultry Vision NV, en in Nederland door de firma Chickfriend werd verdeeld, wel fipronil, wat dan ook de effectiviteit ervan verklaart.

Betwist wordt of de aanwezige dosis fipronil wel voldoende hoog was om effectief schadelijk te zijn voor de mens. Zo beschouwt de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) fipronil slechts als 'matig toxisch' en zou enkel de consumptie van hoge dosissen schadelijk zijn. Het is tot op heden onduidelijk wat de effecten zijn van een langdurige blootstelling in lage dosissen. Het kan goed zijn dat op lange termijn schadegevallen aan de oppervlakte komen die aan deze crisis kunnen worden gelinkt. Bezorgdheid m.b.t. de schadelijkheid van fipronil is in elk geval al even aanwezig, wat ook blijkt uit de verlaging door de Europese Autoriteit voor voedselveiligheid (EFSA) van de toegelaten hoeveelheid fipronil in bepaalde producten (EFSA, 2012).¹

Zowel de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) als de Belgische autoriteiten hebben strafrechtelijke stappen ondernomen. Behalve enkele specifieke misdrijven in de bijzondere wetgeving zoals bvb. het verbod op de invoer van insecticiden, wordt thans onderzoek gevoerd naar bedrog in koopwaren (art. 498-501 Sw.) en valsheid in geschrifte (art. 197 Sw.). Het is natuurlijk afwachten. Verder onderzoek kan leiden tot nieuwe kwalificaties. Vooralsnog lijkt het fipronilschandaal juridisch te zullen worden vastgeknoot aan deze misdrijfkwelificaties.

In mei 1999 werd ons land geteisterd door de dioxinecrisis. Daarin kwam aan het licht dat vet gebruikt in veevoeder met dioxine en PCB's was besmet. Vetsmelter Verkest had aan andere veevoederbedrijven vet verkocht dat bestemd was om in veevoeder te worden gemengd. Dat vet werd gekocht bij Fogra, een bedrijf dat frituurolie afnam bij containerparken. In werkelijkheid nam Fogra – al dan niet opzettelijk – transformatorolie af, een olie met giftige PCB's en dioxines. Die gecontamineerde olie werd door Verkest gemengd onder dierlijk vet en zo verder verspreid naar andere veevoederbedrijven. Bovendien deed zich door het vermalen van kadavers van besmette dieren tot diermeel ook nog eens secundaire contaminatie voor. Het gevolg is ons allen bekend: voedsel werd massaal van de markt gehaald, de gecontamineerde dieren moesten worden afgemaakt, een exportverbod werd ingevoerd en heel wat bedrijven moesten (tijdelijk) dicht.

Van bij het begin bestond discussie over de schadelijkheid van de hoeveelheid dioxine en PCB's die in de voedselketen terecht kwamen. Zo stelde de parlementaire onderzoekscommissie dat de besmetting door voeding moeilijk te meten was aangezien dioxine reeds in ons milieu aanwezig is (PARLEMENTAIRE ONDERZOEKSCOMMISSIE DIOXINECRISIS, 2000). Aanvankelijk werd gedacht dat door de relatief korte duur van de blootstelling de schade aan de volksgezondheid beperkt was gebleven. Een studie van Prof. Van Larebeke toont aan dat hier mogelijk te snel van uitgegaan is en de dioxinecrisis in verband kan worden gebracht met een verhoogd risico op kanker, diabetes, obesitas en onvruchtbaarheid (VAN LAREBEKE, 2001: 265-273). Aangezien methodologische vragen werden gesteld bij het onderzoek en de conclusies door sommigen in twijfel werden getrokken (HOGE GEZONDHEIDSRaad & het WETENSCHAPPELIJK COMITÉ VAN HET FAVV, 2005), blijft het moeilijk de causaliteit tussen dioxinebesmetting en eventuele medische schade aan te tonen. De schadelijke effecten van dioxine en

¹ De Europese Commissie bepaalt voor verschillende stoffen, ook voor fipronil, het 'Maximum Residu Level' en heeft voor fipronil de regels in 2014 verstrengd: Verord. 1127/2014 van de Commissie van 20 oktober 2014 tot wijziging van de bijlagen II en III bij Verordening (EG) nr. 396/2005 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de maximumresiduegehalten voor amitrol, dinocap, fipronil, flufenacet, pendimethalin, propyzamide en pyridaat in of op bepaalde producten.

PCB's door milieuverontreiniging en de effecten teweegebracht door voedselverontreiniging als gevolg van de dioxinecrisis zijn in metingen niet gemakkelijk te onderscheiden. De schadelijke effecten van de stoffen staan *an sich* wel buiten kijf.

Zowel tegen vetmelter Verkest als tegen Fogra werden strafrechtelijke procedures geïnitieerd. De correctionele rechtbank te Gent veroordeelde zoon en vader Verkest voor 'bedrog in koopwaren' en 'valsheid in geschrifte' (CORR. GENT, 9 februari 2009). Ook de zussen Thill van het bedrijf Fogra werden in eerste aanleg veroordeeld. Die veroordelingen werden in beroep bevestigd (GENT, 10 december 2010; CASS., 29 november 2011).

Het fipronilschandaal en de dioxinecrisis vertonen heel wat gelijkenissen: (1) er is initiële twijfel over de schadelijkheid van de blootstelling maar geen twijfel over de schadelijkheid van de stof *an sich* waardoor in beide crisissen een ernstige bezorgdheid is over het teweegebrachte volksgezondheidsrisico; (2) de gedragingen hebben duidelijk een economisch en winstgevend motief doch wordt betwist of er in hoofde van de daders opzet aanwezig was schade aan personen te berokkenen; (3) het strafrechtelijk onderzoek spitst zich voornamelijk toe op twee misdrijven van gemeen recht, nl. bedrog in koopwaren en valsheid in geschrifte.

De vergelijkbaarheid in patroon van deze voedselcrisissen mag niet worden afgedaan als toeval. Nu EUROPOL en INTERPOL, o.a. naar aanleiding van het Europese paardenvleesschandaal, waarschuwen voor de toenemende betrokkenheid van georganiseerde misdaadgroepen in de voedselsector (SOCTA, 2013: 24; SOCTA, 2017: 46) – een evolutie die ook merkbaar is in andere legale markten –, mag in vraag worden gesteld hoe doeltreffend ons systeem is. Als reactie op de dioxinecrisis werd het Belgische handhavingssysteem grondig hervormd, maar zorgt deze hervorming wel voor voldoende ontrading? Indien we dergelijk schandalen in de toekomst willen vermijden, moet ook nu ons handhavingssysteem worden geëvalueerd.

Deze bijdrage spitst zich toe op een analyse van de belangrijkste gemeenrechtelijke strafrechtelijke bepalingen en onderzoekt waarom bepaalde van deze bepalingen de voorkeur genieten ter kwalificatie van voedselmisdrijven terwijl andere kwalificaties in onbruik zijn. Het amalgaam aan misdrijven in de bijzondere wetgeving² wordt buiten beschouwing gelaten aangezien het complexe lappendeken aan misdrijven in deze bijzondere voedselwetgeving ons te ver zou brengen. Het gaat hier immers om zeer specifieke misdrijven (Wet 15 april 1965, BS 22 mei 1965) die bovendien overwegend overtredingen en wanbedrijven zijn waarvoor de strafmaat systematisch lager is dan voor de gemeenrechtelijke misdrijven. Deze bijdrage is er daarentegen op gericht na te gaan hoe gedragingen van een zekere ernst maar met afwezigheid van schade door ons algemeen strafrecht worden aangepakt.

Vooreerst komen de gemeenrechtelijke misdrijven aan bod die dienen tot kwalificatie van 'schade aan personen'. Daarna zal een analyse worden gegeven van misdrijven die bij ontstentenis van schade kunnen dienen ter kwalificatie. Hierbij wordt aangetoond dat dit type misdrijven (vnl. bedrog in koopwaren, vervalsen van voedingsmiddelen en valsheid in geschriften) ontoereikend zijn in het kwalificeren van gedragingen die dan wel geen schade teweebrengen, toch een ernstig risico inhouden voor de volksgezondheid. Aangezien de invoering van een gevaarzettingsdelict deze lacune in de wet kan dichten wordt tenslotte geanalyseerd in hoeverre het ontbreken van een gevaarzettingsdelict problematisch is en of de invoering ervan een levensvatbare piste is. Deze analyse gebeurt aan de hand van een Standaard Schade Analyse (SSA) op basis waarvan wordt nagegaan of een invoering

2 Het voornaamste rechtsinstrument ter handhaving van de voedselketen is het KB van 22 februari 2001 houdende organisatie van de controles die worden verricht door het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen en tot wijziging van diverse wettelijke bepalingen, BS 28 februari 2001 (bekrachtigd bij wet van 19 juli 2001).

van dergelijk delict conform het schadebeginsel is.³ De SSA-test biedt een theoretisch kader om gevaarzettingsdelicten aan enkele evaluatieve criteria te onderwerpen (de ernst van de schade; sociale waarde van de schadebrengende handeling; de bijeffecten van de strafbaarstelling). Bovendien wordt deze test aangevuld met de '*de minimis*' regel die een subsidiariteitstoets voorschrijft en wordt geëvalueerd wanneer gevaarzettende gedragingen aan een persoon kunnen worden toegerekend (*fair imputation*). Aan de hand van dit theoretisch kader wordt een *toolkit* geformuleerd die bruikbaar is voor een legistieke discussie inzake het invoeren van een gevaarzettingsdelict.

2. EEN LAPPENDEKEN AAN GEMEENRECHTELIJKE MISDRIJVEN

Het algemeen strafrecht bevat heel wat bepalingen die toelaten voedseldelicten te kwalificeren. Onderscheid moet worden gemaakt tussen het kwalificeren van gedrag dat schade toebrengt aan personen en het kwalificeren van frauduleuze handelingen als dusdanig. Om te begrijpen waarom bepaalde misdrijfkwalificaties de voorkeur genieten en andere staffbepalingen dode letter blijven, volgt een schets van de gemeenrechtelijke misdrijven die verondersteld worden de grootste relevantie te hebben in de voedselketen.

2.1. Kwalificatie van schadelijke gedragingen binnen de voedselketen

De misdrijven met schade aan personen kunnen worden onderverdeeld in opzettelijke en onopzettelijke misdrijven. De opzettelijke misdrijven behelzen de in art. 402 tot 404 Sw. vervatte strafbaarstellingen inzake de toediening van stoffen met verschillende graden van schade tot gevolg. Ook de daaraan voorafgaande delicten van moord, doodslag en opzettelijke slagen en verwondingen in art. 399-401 Sw. kunnen dienen tot kwalificatie van voedselmisdrijven. De onopzettelijke delicten zijn de in art. 419-20 Sw. bepaalde onopzettelijke slagen en verwondingen en het in art. 421 Sw. bepaalde onopzettelijk toedienen van stoffen. Tot slot zijn er de delicten bepaald in art. 454-456 Sw. betreffende 'giftige stoffen in voedingswaren'.

a. Moord, doodslag, opzettelijke slagen en verwondingen en het opzettelijk toedienen van stoffen

De in art. 402 tot 404 Sw. bepaalde delicten bevatten vier constitutieve elementen:

- de strafbare gedraging bestaat uit de toediening van een giftige stof;
- het teweegbrengen van schade i.e. een ziekte of ongeschiktheid tot verrichten van arbeid (art. 402 Sw.); een ongeneeslijk lijkende ziekte of een ongeschiktheid tot verrichten van arbeid van meer dan vier maanden of het verlies van een orgaan (art. 403 Sw.); of de dood (art. 404 Sw.);
- het algemeen opzet volstaat, i.e. de wil om schade aan de persoon te berokkenen;
- er moet een causaal verband zijn tussen de toediening van de stof en de schade.

De 'toediening' werd door het Hof van Cassatie omschreven als het opzettelijk doen of laten innemen van stoffen of laten binnendringen van stoffen (Cass., 6 mei 1950). De wetgever heeft in een hogere strafmaat voorzien voor het toedienen van stoffen dan voor de meer algemene bepalingen inzake moord, doodslag en slagen en verwondingen. Bijgevolg wordt de toediening van giftige stoffen als een objectief verzwarende beschouwd (De NAUW, 2010: 201). De strafmaat bij slagen en verwondingen met ziekte of arbeidsongeschiktheid tot ge-

3 Voor een meer gedetailleerde bespreking van andere Belgische eigenheden ter handhaving van de voedselveiligheid, wordt verwezen naar QUACKELBEEN & REYNIERS, 2016; QUACKELBEEN & REYNIERS, 2017.

volg is (art. 399 Sw.) een gevangenisstraf van 1 maand tot een 1 jaar en een geldboete van 50 tot 200 euro. Het corresponderende misdrijf van het toedienen van stoffen in art. 402 Sw. verhoogt de strafmaat tot een gevangenisstraf van 3 maanden tot vijf jaar en een geldboete van 50 tot 500 euro. Hetzelfde geldt voor de overige misdrijven in art. 400 tot 404 Sw. Deze objectieve verzwarende omstandigheid weerspiegelt dat het toedienen van een stof een zekere voorbedachtheid impliceert en dus een hogere strafmaat rechtvaardigt (BEERNAERT, 2010: 206).

Verder dient de stof de dood of het in de wet bepaald letsel te kunnen veroorzaken (DE NAUW, 2010: 211). Het gaat dus zowel om stoffen die *in se* giftig zijn als om stoffen die niet *per se* giftig zijn maar enkel in hoge dosissen het schadelijk effect bepaald in de wet kunnen teweegbrengen (SPREUTEL et al., 2005: 939-40). De stof moet van die aard zijn dat ze het menselijk organisme en diens functioneren erg kan verstoren (POUPART, 1989: 48). De concepten ziekte en ongeschiktheid worden conform de andere bepalingen inzake slagen en verwondingen vrij breed geïnterpreteerd. Zo heeft het Hof van Cassatie ook psychisch leed als ziekte gekwalificeerd (CASS., 28 juni 2000).

Het verschil met het vergiftigingsdelict in art. 397 Sw. is dat voor het misdrijf in art. 404 Sw. geen oogmerk tot doden moet aanwezig zijn. De opzetvereiste in deze artikelen is een algemeen en geen bijzonder opzetvereiste. Het moreel element is voldaan wanneer de dader het slachtoffer schade heeft willen berokkenen maar het is niet noodzakelijk aan te tonen dat een welbepaalde beweegreden aan de grondslag van de gedraging ligt (TRAEST, 2015: 790).

Tot slot wordt de causaliteit in België nog steeds beoordeeld volgens het criterium van de equivalentieleer, op basis waarvan elke *conditio sine qua non* in rekening wordt gebracht om causaliteit vast te stellen. Deze causaliteitstheorie wordt bekritiseerd omwille van het brede toepassingsgebied. Soms wordt de adequatietheorie naar voor geschoven als alternatief. Deze doctrine houdt enkel rekening met de gedragingen die gevolgen teweegbrengen die redelijk voorzienbaar waren. Toch blijft de equivalentieleer nog steeds de heersende doctrine (VAN DEN WYNGAERT, 2014: 300-305).

Nadere beschouwing van de constitutieve elementen van deze misdrijven leert ons dus dat om voedseldelicten onder deze misdrijven te kunnen kwalificeren, het noodzakelijk is dat concrete schade die in causaal verband staat tot de strafwaardige gedraging kan worden aangetoond. Bovendien moet worden aangetoond dat (weliswaar slechts het algemene en niet het bijzondere) opzet tot het toebrengen van schade aan de persoon aanwezig is. Dit maakt de mogelijke toepassing van deze misdrijven weinig waarschijnlijk. Eerst en vooral blijkt uit de historiek van de voedselcrisissen dat schade aan personen niet of moeilijk aantoonbaar is. Ondanks het feit dat het Belgische recht een zeer ruime causaliteitstheorie kent (alle antecedenten *van een gevolg worden als gelijkwaardig beschouwd en kunnen als oorzaak in aanmerking genomen worden*), en aldus het voordeel spreekt van een mogelijke kwalificatie onder deze strafbepalingen, is de causaliteit *an sich* moeilijk aantoonbaar – denk aan de dioxinecrisis en de blijvende vraagtekens bij het verband tussen de dioxineverontreiniging van ons voedsel en een eventuele stijging van het aantal kankergevallen. Verder is de noodzakelijke opzetvereiste streng voor wat redelijkerwijze in een bedrijfscontext kan verwacht worden. Veeleer zal de dader als opzet gehad hebben winst te maken dan om schade aan personen teweeg te brengen en zal een bedrijfseconomische logica aan de grondslag van schadelijk gedrag liggen.

Het moet wel worden erkend dat het Hof van Cassatie deze opzetvereiste breed heeft geïnterpreteerd en besloot dat de dokter die een vrouw vermageringspillen voorschreef uit winstbejag, wel degelijk onder art. 402 Sw. strafbaar kon worden gesteld. Het verzuim dat hij pleegde toonde aan dat hij de gezondheid van de patiënte opzettelijk wilde schaden om zo meer winst te maken (CASS., 16 januari 2002). Het vereiste oogmerk tot schade kan met

andere woorden worden afgeleid uit een ernstig verzuim gecombineerd met winstbejag. Dit vergroot de toepassingsmogelijkheden van deze opzettelijke delicten aanzienlijk.

b. Onopzettelijke slagen en verwondingen en toedienen van stoffen

Art. 418-421 Sw. hebben betrekking op onopzettelijke doding en slagen en verwondingen. Deze misdrijven hebben omwille van de breed omschreven *mens rea* vereiste – gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid volstaat –, een verregaander belang voor de voedseldelicten dan de eerder besproken opzettelijke misdrijven.

Met de bijzondere strafbaarstelling van het ‘onopzettelijk toedienen van stoffen’ in art. 421 Sw. wou de wetgever voornamelijk dokters en apothekers treffen die door een onoplettendheid of nalatigheid bij hun patiënten een ziekte of een blijvende ongeschiktheid tot het verrichten van persoonlijke arbeid hadden te weeg gebracht (DE NAUW, 2010: 228). Specifiek met die categorie in gedachten werd in een hogere strafmaat voorzien voor het toedienen van stoffen. In de hogere strafmaat ligt nu net de meerwaarde van dat artikel, aangezien de gedragingen bijna steeds eveneens onder de algemene slagen en verwondingen categorie zullen kunnen worden gekwalificeerd. Als gevolg van de opsloppingsregel bij eendaadse samenloop zal enkel de hoogste straf worden opgelegd (TRAEST, 2015: 791-792).

De constitutieve elementen zijn:

- slagen en verwondingen die het toebrengen van een letsel veroorzaken;
- een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg en de bijkomende vereiste van het opzettelijk element voor de toepassing van art. 421 Sw.;
- causaliteit tussen het gebrek aan voorzichtigheid en het letsel.

Art. 418-421 Sw. stellen als norm: een gebrek aan voorzorg of voorzichtigheid. Het volstaat dat een schending van de voorzichtigheidsnorm wordt aangetoond en wordt bewezen dat niet de voorzorgsmaatregelen werden genomen die een normaal persoon in dezelfde omstandigheden wel had genomen (CASS., 11 december 2002). Het is vereist een schending van een specifieke, wettelijk opgelegde verplichting aan te tonen. Wel kan het zijn dat met de beroepsuitoefening van de dader rekening gehouden wordt om zo gebrek aan voorzorg *in concreto* in te vullen. Zo zal het handelen van een arts of een aannemer worden beoordeeld rekening houdend met hoe een normaal zorgvuldig arts of aannemer, in dezelfde omstandigheden geplaatst, zou hebben gehandeld (TRAEST, 2015).

Het onopzettelijke aspect van dit misdrijf houdt in dat de dader het gevolg niet hoeft gewild te hebben.

In tegenstelling tot de algemene bepalingen inzake onopzettelijke slagen en verwondingen is om te voldoen aan de foutvereiste die specifiek is bepaald in artikel 421 Sw. bovendien nodig dat een welbepaald opzettelijk element wordt bewezen. De toediening is namelijk: “De opzettelijke handeling waarbij een persoon om op het even welke wijze door een ander stoffen doet innemen die de dood kunnen teweegbrengen of de gezondheid zwaar kunnen schaden” (CASS. 7 november 1950).

Verder moet in het kader van deze misdrijven opnieuw schade aangetoond worden. Deze schade moet niet noodzakelijk permanent zijn, noch moet deze resulteren in een invaliditeit. “Elk uitwendig of inwendig letsel, hoe licht ook, dat van buiten uit, door een mechanisch of chemisch op de lichaamsgesteltenis inwerkende oorzaak, aan het menselijk lichaam wordt toegebracht” (CASS. 12 april 1983).

Het toepassingsgebied van art. 421 Sw. is breed en de doctrine geeft aan dat ook de ‘landbouw, veebouw, de voeding of de restaurants’, binnen het bereik van deze misdrijfkwalificatie liggen (DE NAUW, 2010). Toch zorgt het brede toepassingsgebied van de artikelen 418-420

Sw. ervoor dat de praktische relevantie van art. 421 Sw. minder substantieel is en vooral is gelegen in de hogere strafmaat. Er zal immers bijna steeds van eendaadse samenloop sprake zijn (TRAEST, 2015: 792).

c. Het mengen van giftige stoffen onder voedingsmiddelen

Verder in het strafwetboek, nog steeds onder de titel misdrijven tegen personen, zijn drie misdrijven neergeschreven die betrekking hebben op het mengen van giftige stoffen onder spijzen, dranken, voedingsmiddelen en voedingswaren. Art. 454 Sw. stelt het mengen van de stoffen strafbaar; art. 455 Sw. bepaalt de strafbaarstelling inzake de verkoop van deze voedingswaren; en art. 456 Sw. heeft betrekking op het in bezit hebben van deze voedingswaren die bestemd zijn voor verkoop.

Deze artikelen zijn beperkt van draagwijdte in die zin dat ze enkel van toepassing zijn op stoffen die worden gemengd onder spijzen, dranken, voedingsmiddelen en voedingswaren bestemd voor humane consumptie. Als gevolg van een beperkte definitie van zowel mengen als de beperkte opsomming van goederen waaronder het gif kan worden gemengd, werd zelfs het injecteren van hormonen in vee niet onder het toepassingsgebied van dit artikel begrepen (SPREUTELS, 2005: 964). Deze beperkte reikwijdte verklaart waarom deze strafbepalingen nutteloos bleken tijdens de dioxinecrisis. Daar werd immers vet gemengd in veevoeder. Het is twijfelachtig of deze bepalingen wel van toepassing zijn op de fipronilcrisis. De eieren zijn weliswaar duidelijk bedoeld voor humane consumptie, maar het lijkt weinig waarschijnlijk dat het bestuiven van de kippenstallen met het mengsel waarin fipronil aanwezig was, kan worden gekwalificeerd als 'mengen' in de zin van art. 454-456 Sw.

Uit cijfermateriaal van de Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid⁴ blijkt dat er in het laatste decennium slechts 5 veroordelingen zijn uitgesproken met toepassing van art. 454-456 Sw. Dat kan natuurlijk deels verklaard worden door de beperkte draagwijdte van deze bepalingen, al zal niet enkel dat aan de grondslag liggen van de onderbenutting. Zo hebben deze artikelen, zowel in de doctrine als in de rechtspraak, ook aanleiding gegeven tot interpretatieve onduidelijkheden.

De voornaamste onduidelijkheid die bestaat over de toepassing van deze strafbaarstellingen, draait om de schadelijkheid van de stoffen. Gelijkaardig aan de formulering in art. 402 e.v. en art. 421 Sw., wordt gesteld dat het moet gaan om stoffen die de dood kunnen teweegbrengen of de gezondheid zwaar kunnen schaden. Daarbij kan het gaan over het mengen van een gif of het mengen van een stof die gezien de wijze van toediening of de hoeveelheid, zware gevolgen kan hebben voor de gezondheid of de dood kan teweegbrengen.

Enerzijds wordt de mening geponeerd dat, conform de wil van de wetgever, ook het mengen van giftige stoffen in een hoeveelheid die niet de dood kan teweegbrengen of de gezondheid zwaar kan schaden, hieronder moeten worden begrepen. Het volstaat dat de stof *an sich* giftig is en door het mengen het risico op schade werd veroorzaakt ook al kan de hoeveelheid die werd gemengd nooit deze schade teweegbrengen. Deze stroming vindt dan ook dat deze strafbepaling het dichtst lijkt te komen bij wat we een gevaarzettingsdelict zouden noemen (SPREUTELS, 2005). Per slot van rekening gaat het hier om een waarschijnlijkheid en geen zekerheid dat de schade optreedt.

Anderzijds bestaat de opinie dat de hoeveelheid waarin een stof wordt toegevoegd wel degelijk van belang is en ernstige gevolgen voor de gezondheid moet kunnen teweegbrengen. Deze interpretatie houdt nog veel sterker vast aan 'schade' in die zin dat het zich voor-

4 De statistieken zoals ter beschikking gesteld door de Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid (http://www.dsb-spc.be/web/index.php?option=com_wrapper&Itemid=163) en zoals geraadpleegd op 13/10/2017.

doen van schade een bijna zekerheid moet zijn (GOEDSEELS, 1948: 2706). Gezien het feit dat ons strafrecht geen algemeen gevaarzettingsdelict kent en het Belgische strafrecht met gevaarzetting enkel in welbepaalde particuliere gevallen vertrouwd is, is het niet geheel verrassend dat de doctrine, uitgenomen een terloopse vermelding, geen duidelijkheid schept over de interpretatie van dit misdrijf (TRAEST, 2015: 801). Waar de doctrine, zeker aan Vlaamse zijde, geen schroom heeft helder te stellen dat misdrijven zoals in artikel 422 Sw. zijn volstaan bij louter gevaarzetting (VANDERPLAS, 2004-05: 1129), zijn er over het vereiste risico of schade in artikel 454 Sw. evenwel geen verdere specificaties te vinden. Zoals verderop meer uitgebreid zal worden geduid, is er helderheid nodig over de demarcatie van dit delict.

De tweede vereiste die niet zo zeer voor onduidelijkheid zorgt maar wel het toepassingsgebied van deze bepaling bemoeilijkt, is de opzetvereiste. De dader moet weten dat de stof giftig is en dat de stof de dood of ernstige schade aan de gezondheid kan teweegbrengen. Niet noodzakelijk is dus dat schade wordt aangetoond – dan kunnen de bepalingen van art. 402 tot 404 Sw. worden toegepast – en ook niet noodzakelijk is dat wordt aangetoond dat het oogmerk bestond om schade te berokken – dan spreken we immers van vergiftiging zoals bepaald in artikel 421 Sw. Ook hier is de interpretatie van de *mens rea* beduidend anders dan een klassiek gevaarzettingsdelict in de mate dat in het kader van artikel 421 Sw. wordt vereist dat de dader weet dat de stof giftig is en de opzetvereiste bij de klassieke gevaarzetting zich meer toespitst op het risico en dus op zorgvuldigheid.

Gezien de demarcatieproblemen, de onduidelijkheid over de toepassingsvoorwaarden en de onderbenutting van deze bepalingen, is het nuttig te kijken of het invoeren van een gevaarzettingsdelict met een meer heldere inhoudsomschrijving adequaat kan zijn. Eerst volgt echter een bespreking van de in het gemeen strafrecht vervatte fraudedelicten die kunnen worden toegepast in de voedselsector alsook de bepaling van valsheid in geschrifte.

2.2. Kwalificeren van frauduleuze gedragingen en bedrog binnen de voedselketen

Voedselfraude kan worden omschreven als het voor een economisch of financieel voordeel opzettelijk veranderen van de samenstelling van een voedingsproduct of het product opzettelijk onder valse of misleidende informatie aan de consument aanbieden d.m.v. bijvoorbeeld verkeerde etikettering (VAN RUTH & HUISMAN, 2014: 30). Vele gedragingen binnen de voedselketen zullen als fraudedelicten kunnen worden gekwalificeerd. Los van het feit dat de gedragingen door winstbejag zijn gemotiveerd, kan het effect van de frauduleuze gedraging ook een volksgezondheidsrisico of schade inhouden.

Enerzijds kunnen de algemene bepalingen inzake bedrog worden toegepast (art. 496 Sw. e.v) maar meer in het bijzonder zijn de bepalingen inzake bedrog in verkochte zaken (art. 499 Sw.) van belang. Anderzijds worden in art. 500-503 Sw. delicten gespecificeerd over het vervalsen van voedingsmiddelen. Daarenboven werd duidelijk dat de kwalificatie van valsheid in geschrifte vaak gehanteerd wordt en dus een bespreking magtig.

a. Vervalsen van voedingsmiddelen & bedrog omtrent de verkochte zaak

De vervalsing omtrent de verkochte zaak kan slaan op de identiteit, aard of oorsprong (artikel 498 Sw.) of de hoeveelheid (art. 499 Sw.).

Deze vormen van bedrog vereisen vanzelfsprekend dat een koop heeft plaatsgevonden. Het moreel element is telkens hetzelfde en vereist telkens een bijzonder opzet i.e. de dader moet kennis hebben gehad van het bedrog en bovendien de bedoeling hebben gehad voordeel uit de koop te slaan. Er moet bijgevolg sprake zijn van winstbejag (VAN VOLSEM, 2010: 941).

Verder is er een onderscheid te maken tussen vier vormen van bedrog, waarbij een vijfde (het bedrog van de geleverde zaak) buiten beschouwing wordt gelaten wegens de mindere relevantie in deze problematiek.

Art. 498 Sw. valt uiteen in drie types bedrog: het bedrog kan betrekking hebben op de identiteit, aard of oorsprong van de zaak. Daaronder wordt begrepen: het bederven van eetwaren zodat deze de eigenschappen van de goederen aantasten en de zelfstandigheid van de zaak wijzigen. In die zin werden voedingswaren verkocht voor humane consumptie maar in realiteit dermate bedorven dat ze enkel nog konden dienen tot veevoeder, gevonden de wezenlijke hoedanigheden en dus de aard van de zaak aan te tasten (Cass. 15 mei 1950). Bedrog met betrekking tot de oorsprong van een verkochte zaak kan bvb. inhouden dat een product geëtiketteerd staat als een bio-product zonder aan de voorwaarden te voldoen voor dergelijke etikettering en dus een meerprijs wordt bekomen door de verkochte zaak verkeerde eigenschappen aan te meten. Een ander bekend geval van fraude is een scharrelei verkopen als van kippen in vrije uitloop.⁵

Art. 499 Sw. bepaalt een vierde vorm van bedrog nl. deze die betrekking heeft op de hoeveelheid. Deze vorm van bedrog, i.t.t. de voorgaande types, vereist dat er sprake is van listige kunstgrepen. Het zal niet steeds evident zijn om een onderscheid te maken tussen de voorgaande types van bedrog en het bedrog m.b.t. de hoeveelheid. Het is echter wel van belang gezien de lagere minimumstraf voor het bedrog inzake hoeveelheid (VAN VOLSEM, 2010: 954).

Daarenboven bepalen de art. 500-501 Sw. specifieke delicten m.b.t. het vervalsen van voedingswaren. Deze delicten kunnen worden aanschouwd als de tegenhanger van de art. 454 tot 457 Sw. in die zin dat de eerste zich toespitsen op het vervalsen van voedingsmiddelen zonder dat een noodzakelijke schadelijkheid van de vervalste producten moet uitgaan en de tweede wel degelijk bewijs van schade aan personen noodzaken.

Deze bepalingen hebben hun nut in het kwalificeren van delicten in de voedselsector. Toch zijn ze omwille van het moeten aantonen van een koop en het bijzonder opzet vrij restrictief in toepassingsgebied. De strafmaat voor deze delicten is bovendien systematisch lager dan bij de schadedelicten. Dat is natuurlijk niet geheel onlogisch, weze het niet dat ook deze delicten vrij hoge *mens rea* standaarden hebben. Bovendien is de causaliteit tussen de schade en de gedraging in het kader van de schadedelicten niet steeds evident aan te tonen. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat in een groot deel van de voedsel fraudegevallen met gevaar voor de volksgezondheid, beroep wordt gedaan op valsheid in geschrifte.

b. Valsheid in geschrifte

In de dioxinezaak werd duidelijk en ook uit de fipronilzaak blijkt dat valsheid in geschrifte (art. 196 Sw.) als misdrijf zich leent tot de kwalificatie van heel wat gedragingen. Zo zien we dat ook in andere gebieden van het bijzonder strafrecht het invoeren van specifieke strafbaarstellingen het gebruik van valsheid in geschrifte niet ontmijnen (zie bijvoorbeeld m.b.t. schijnhuwelijken: VANDROMME, 2016: 327).

Valsheid in geschrifte wordt gepleegd als de dader in een door de wet beschermd geschrift met bedrieglijk opzet of met het oogmerk te schaden, de waarheid vermomt op een door de wet bepaalde wijze, terwijl hieruit een nadeel kan ontstaan (Cass., 18 juni 1985).

Dit misdrijf vereist in eerste instantie een door de wet beschermd geschrift. In tegenstelling tot wat een lezing van de verouderde artikelen doet vermoeden, wordt dit ruim opge-

5 Zie de verplichtingen voortvloeiend uit Art 12.2 en Bijlage I van de Verordening (EG) nr. 598/2008 van de Commissie van 24 juni 2008 houdende wijziging van Verordening (EG) nr. 589/2008 tot vaststelling van de bepalingen ter uitvoering van Verordening (EG) nr. 1234/2007 van de Raad met betrekking tot de handelsnormen voor eieren, *OJ L 164/14*; en het KB van 10 November 2009 betreffende bepaalde handelsnormen voor eieren. *BS* 3 december 2009

vat. Ook private geschriften kunnen hieraan voldoen, met deze kanttekening dat ze in zekere mate moeten dienen tot bewijs van wat in het geschrift is vastgelegd (DE NAUW, 2010: 26). Verder moet er sprake zijn van een waarheidsvervorming die tot stand is gekomen op een door de wet bepaalde wijze i.e. d.m.v. een valse handtekening, een vervalsing of namaking van een geschrift, onderschuiving van personen, valselijk opmaken van overeenkomsten, valse verklaring, omissie of veinzing.

Aan valsheid in geschrifte is enkel voldaan met bijzonder opzet, i.e. het bedrieglijk opzet of opzet om te schaden (DE NAUW, 2010: 33-34) en als uit de valsheid een nadeel kan ontstaan. Het is niet nodig dat het nadeel zich effectief voordoet, een mogelijkheid volstaat als resultaat waarvan dit delict in de doctrine ook wel eens een gevaarzettingsdelict wordt genoemd. Enkel is vereist dat er potentieel schade kan voortvloeien uit de valsheid (DE NAUW, 2010: 34).

Dit delict vergt een veel uitvoerigere analyse om de verschillende mogelijke toepassingsvoorwaarden grondig te vatten. De kern is echter dat het een zeer breed toepassingsgebied kent en bovendien zowel de vervalser als de gebruiker van het vals geschrift onder dezelfde strafmaat van 5 tot 10 jaar vallen. Zelfs na de quasi zekerheid dat dit misdrijf tot correctionalisering zal leiden, geldt nog steeds de strafmaat van een gevangenisstraf van één maand tot vijf jaar en een geldboete van € 26 tot € 2.000.

Mogelijk doen rechters liever een beroep op de mindere technische bepalingen van valsheid in geschrifte dan zich te moeten verdiepen in de bijzondere wetgeving die vaak zeer technisch van aard is. Als er geen schade is en dus van de schadedelicten geen gebruik kan worden gemaakt, dan vormt dit misdrijf de perfecte *go to* aangezien de strafmaat veel hoger ligt dan bij de bepalingen inzake bedrog.

De toepassing van dit delict brengt gezien zijn algemene draagwijdte enkele problemen met zich mee.

Vooreerst zal in vele gevallen de gedraging die kan worden gekwalificeerd onder dit misdrijf als eenzelfde feit ook nog te kwalificeren zijn als een ander misdrijf. Bijgevolg is de automatische reflex dat de regels van eendaadse samenloop van toepassing zijn. Toch blijkt dat dit niet noodzakelijk een evidentie is want naast de samenloopregels zou de *lex specialis* regel de toepassing van de meer algemene strafbepaling kunnen uitsluiten. Echter, gezien de beperkte draagwijdte van dit rechtsbeginsel waarbij de toepassing van het algemene misdrijf enkel wordt uitgesloten als aan alle constitutieve elementen is voldaan en de *lex specialis* enkel nog constitutieve elementen verbijzondert, zal deze niet zo vaak een belemmering vormen in het gebruik van het algemeen misdrijf van valsheid in geschrifte (SPRIET, 1999: 222).

De kwalificatie van valsheid in geschrifte stelt strikt juridisch dus geen problemen en vanuit opportunistische beleidsoverwegingen is het begrijpelijk dat deze kwalificatie gebruikt wordt gezien de toepassing vertrouwd is en de bewijsbaarheid niet al te ingewikkeld is. De vraag stelt zich nu of de misdrijfkwalificatie van valsheid in geschrifte, vanuit de bevinding dat andere misdrijven zich beter lenen tot de kwalificatie van de gedragingen die hier voorliggen, problematisch is omwille van andere, mogelijk niet strikt juridische redenen. Per slot van rekening kan men zich afvragen of de kwalificatie van valsheid in geschrifte recht doet aan wat voorligt: nl. het in gevaar brengen van de volksgezondheid.

3. IS HET INVOEREN VAN EEN GEVAARZETTINGSDELICT WENSELIJK EN NODIG?

Wat uit het voorgaande blijkt, is dat het feitenpatroon van de misdrijven in de voedselketen niet steeds netjes te kwalificeren is onder de misdrijfsomschrijvingen uit het gemeenschappelijke strafrecht. Hoe anders de omweg via valsheid in geschrifte te verklaren in het licht van het feit dat heel wat specifieke voedseldelicten beschikbaar zijn ter kwalificatie? Zoals

terecht werd opgemerkt, kunnen heel wat misdrijven zelfs niet gepleegd worden zonder vervalsing van de geschriften (VANDERPLAS, 2010: 472) en dus bij afwezigheid van misdrijf-kwalificaties die niet in een hoge strafmaat voorzien, lijkt de valsheid in geschrifte-route uit opportuniteitsoverwegingen de meest logische te zijn. Immers zelfs na de correctionalisering ten gevolge van art 25 Sw. zullen de criminele valsheden (art 194-197 Sw.) met een gecorrectionaliseerde straf van 1-5 jaar, aan de vonnisrechter een grotere beleidsruimte in het bepalen van een strafmaat toebedelen. De vraag is nu of de rechtsfiguur van de gevaarzetting niet beter past bij de gedragingen zoals we recurrent zien verschijnen en of ze zodoende een mogelijk effectievere werking kan hebben. Niet onbelangrijk is de symbolische functie van het juist kwalificeren van gedragingen en de expressieve rol die het strafrecht kan hebben in het schuldig verklaren van daders (DE ROOS, 1987: 78-79). Het is vanzelfsprekend dat de kwalificatie van valsheid in geschrifte niet de zelfde maatschappelijke boodschap uitdraagt als het in gevaar brengen van de volksgezondheid.

Het ontbreken van een uitvoerige doctrine over gevaarzettingsdelicten in de Belgische rechtsleer contrasteert met een ruime verscheidenheid aan rechtsleer over gevaarzettingsdelicten in de Angelsaksische (SIMESTER & HIRSH, 2011; DUFF, 2005), Nederlandse (STAMHUIS, 2006; JANSEN, 2006; TEN VOORDE, 2012) en Franse doctrine (LASCOUMES & DEPAIGNE, 1997; COLLART DUTILLEUL, 2002). De notie van de gevaarzetting lijkt, zeker langs Vlaamse zijde, niet zo gangbaar te zijn. Een Belgisch basiswerk over het strafrecht levert meestal wel een korte verwijzing op en licht toe wat onder deze gevaarzettingsdelicten moet worden begrepen (VAN DEN WYNGAERT, 2014: 229-230). Toch is de vindbare literatuur over de gevaarzettingsdelicten binnen het Belgische rechtssysteem grotendeels toegespitst op enkele problematieken met centraal de bespreking ervan in het milieustrafrecht (FAURE et al., 2010; SOETE & SCHOUKENS, 2016) en zijn algemene studies zeldzaam (SÉVERIN, 1969: 55).

Het nagenoeg ontbreken van gevaarzettingsanalyses in de Belgische doctrine betekent niet dat er niet geraakt wordt aan problematieken zoals de criminalisering van gedragingen die zich in de voorfase situeren (TEN VOORDE, 2012: 65) met o.a. besprekingen over de strafbare poging (KEULEN, 2011). Ook zijn er heel wat kritische stemmen over de gevreesde evolutie van de overcriminalisering waarbij het steeds vroeger optreden op de *iter criminis* wordt geanalyseerd o.a. in het licht van het subsidiariteitsbeginsel. Recent wordt vanuit academische hoek de strafbaarstellingsuitbreidingen inzake terrorisme kritisch aanschouwd en vergaande criminalisering van bijvoorbeeld afreizen bekritiseerd (DE BONDT & AUDENAERT, 2017). Dergelijke analyses worden traditioneel niet gekaderd binnen een discussie over gevaarzetting en leveren daarom slechts een beperkt inzicht in de dynamiek van het strafbaar stellen van gevaarzetting. Zo is ook de Belgische doctrine en de rechtspraak over de in artikel 454-456 vervatte misdrijven nagenoeg onbestaand. Uitgenomen de terloopse vermelding dat het een gevaarzettingsdelict (*mise en danger*) is, is er over dit misdrijf niet veel gezegd en al helemaal niet in het kader van een algemene gevaarzettingsleer.⁶

Buiten het Belgische rechtsdomein, werden meerdere pogingen ondernomen om de gevaarzettingsdelicten te onderscheiden van andere types delicten, i.e. schade- of krenkingsdelicten (3.1) en om de gevaarzettingsdelicten onder te verdelen in verschillende subcategorieën (3.2) en na te gaan aan welke criteria deze delicten moeten voldoen alvorens een criminalisering gerechtvaardigd is (3.3). Deze drie elementen structureren de kern van de verdere analyse.

6 Als wijze van voorbeeld: de zoekterm 'gevaarzetting' levert in Panopticon 3 bronnen waarvan geen enkel artikel een echte bespreking van deze delicten inhoudt; levert in Jura (in het domein strafrecht) 3 bronnen op waarvan twee betrekking hebben op gevaarzetting bij treinongevallen in de context van art. 422 Sw. (VANDEPLAS, 2007: 205; DE NAUW, 2010:193-301) en het laatste handelt over valsheid in geschrifte.

3.1. Gevaarzettingsdelicten en schadedelicten

In algemene zin kunnen de gevaarzettingsdelicten worden geplaatst ten overstaan van de schade- of krenkingsdelicten in die zin dat voor de voltooiing van schadedelicten vereist is dat de schade gematerialiseerd is terwijl bij gevaarzettingsdelicten geen sprake van schade aan het door de strafbaarstelling beschermde rechtsgoed hoeft te zijn (VAN DEN WYNGAERT, 2014: 229-230). Bij deze laatste categorie van misdrijven is een risico of gevaar op schade, en niet de krenking, die de strafbaarstelling rechtvaardigt. Daarmee vallen de gevaarzettingsdelicten te situeren in de voorfase (VOORDE TEN, 2012: 65) en zijn het niet-geconsumeerde misdrijven – de schade moet zich niet effectief voordoen om gedragingen eronder te kwalificeren – en worden ze dus ook wel niet-constitutieve misdrijven genoemd (SIMESTER & HIRSH, 2011: 70).⁷

Vanuit een breed begrip van schade en gevaar worden sommige delicten de noemer ‘gevaarzettingsdelicten’ wel erg snel toebedeeld. Zo worden door sommige auteurs de strafbepalingen betreffende het louter bezit van drugs ook gekwalificeerd als gevaarzettingsdelict in de mate dat het bezit wordt gezien als een gevaar dat schade, in de vorm van drugsgebruik, zich zal voordoen (DUBBER, 2005). Eenzelfde redenering bestaat bij het bezit van wapens (SEVERIN, 1969: 63). *In se* gaat het hier over het strafbaar stellen van een gedraging die gevaarlijk wordt geacht zonder dat deze gedraging schadelijk moet zijn, daarbij niet in rekening gebracht of de intentie aanwezig was een gevaar of schade te creëren. Bij dergelijke reglementaire misdrijven waarvan het Belgisch recht veel voorbeelden heeft, wordt het gevaar geacht impliciet in de gedraging te liggen. Hierbij is het irrelevant aan te tonen dat de dader niet de nodige zorgvuldigheid in acht nam en zo een risico of gevaar creëerde. Aangezien deze delicten verder verwijderd zijn van de notie gevaar en geen doelgerichtheid in het creëren van een gevaar in zich dragen, zullen ze hier buiten beschouwing worden gelaten.

Ook zullen, op basis van een beperkte definitie van de gevaarzetting, de geconsumeerde gevaarzettingsdelicten (DUFF, 2005: 942, 954-957) waarbij de voltrekking van het gevaar al resulteerde in schade verder worden uitgesloten (DELITA, 1969: 298). Dit niet doen zou immers het onderscheid tussen schadedelicten en gevaarzettingsdelicten teniet doen. Op deze manier wordt een zekere afbakening gegeven aan een leer die zich anders leent tot het eendeloos plaatsen van delicten onder de noemer van de gevaarzettingsdelicten.

3.2. Classificatie van de gevaarzettingsdelicten

Meerdere auteurs hebben getracht de gevaarzettingsdelicten te classificeren (SIMESTER & HIRSH, 2011; DUFF, 2005). Zoals reeds verduidelijkt, kunnen de gevaarzettingsdelicten geconsumeerd zijn – de schade heeft zich gematerialiseerd – of niet-geconsumeerd – het risico of gevaar heeft nog geen schade veroorzaakt.

Bovendien wordt het onderscheid gemaakt tussen abstracte of algemene gevaarzettingsdelicten en specifieke of concrete gevaarzettingsdelicten (DUFF, 2005: 957; FISSEL, 2014: 658; SIMESTER & HIRSH, 2011: 57-58; VOORDE TEN, 2012: 69). De abstracte of algemene aard van deze delicten is van twee zaken afhankelijk: óf het rechtsgoed dat wordt beschermd is niet gespecificeerd en dus bevat de strafbepaling niets over het onwenselijk geacht gevolg, óf de risicovolle of gevaarzettende gedraging is niet gespecificeerd. In die zin is een strafbepaling tegen roekeloos rijden dat de dood van slachtoffers kan voortbrengen concreet in beide be-

7 De Engelstalige doctrine categoriseert de gevaarzettingsdelicten als *inchoate crimes* – hier vertaald als delicten te situeren in de voorfase (HUSAK, 2008: 38) – en als *non-consumated crimes* (HUSAK, 2008: 160) of *non-constitutive crimes* (SIMESTER & VON HIRSCH, 2011: 70) – het voordoen van schade is geen constitutief element en dus kan ook aan het misdrijf zijn voldaan wanneer de schade niet gematerialiseerd is.

tekenissen (DUFF, 2005: 957). Daarentegen bevat de Franse strafwet een algemeen gevaarzettingsdelict dat slechts algemeen is ten opzichte van het rechtsgoed dat beschermd wordt – het recht op leven en fysieke integriteit – maar geen verdere specificaties bevat van hoe dat recht in gevaar kan worden gebracht.⁸ Daar zeer dicht bij aansluitend wordt ook het onderscheid gemaakt tussen expliciete en impliciete gevaarzettingsdelicten. Dit onderscheid slaat op de definitie van het delict en of het relevante risico daarin wordt gespecificeerd (HUSAK, 2008: 40).

Deze categorisering en zijn niet elkaar uitsluitend maar kunnen overlappen. Soms is de gebruikte terminologie bovendien bij de verschillende auteurs anders maar lijkt toch vrijwel hetzelfde bedoeld. Verdere specificaties ten opzichte van de verschillende categorisaties van gevaarzettingsdelicten zijn zeker mogelijk, maar wat hier essentieel is te onthouden is hoe algemener, abstracter en minder specifiek deze delicten worden gedefinieerd, hoe moeilijker te vatten welke gedraging eronder zal kunnen worden begrepen. Daarom wordt door de hogere waarschijnlijkheid op legaliteitsproblemen gesteld dat abstracte delicten enkel te rechtvaardigen zijn bij erg waardevolle gevallen i.e. ter bescherming van een rechtsgoed dat van hoog belang is (PERSAK, 2007: 45). Het essentiële is dat de legislatieve beslissing ter invoering van een eventueel gevaarzettingsdelict hiermee rekening houdt en legaliteitswaarborgen inbouwt waar mogelijk.

3.3. Criteria voor de strafbaarstelling van een gevaarstelling

De vraag is nu of het Belgisch recht een gevaarzettingsdelict, anders dan deze die reeds bestaan, nodig heeft. En indien ja, onder welke vorm. Dat in de voorfase, voor schade zich voordoet, niet ongebreideld mag worden opgetreden, is in het licht van het subsidiariteitsbeginsel logisch. Criteria moeten een strafbaarstelling in deze voorfase kunnen rechtvaardigen. Deze moeten echter worden gezien als een denkkader. Het zijn geen limitatieve criteria op basis waarvan de wetgever kan besluiten of een strafbaarstelling wel of niet gerechtvaardigd is (CLEIREN, 2012: 10). Ze bieden richting en limiteren de kans dat het strafrecht ondoordacht en ongebreideld wordt gebruikt voor het aanpakken van ongewenst gedrag. Niet elke ongewenste gedraging is immers strafwaardig.

a. Het schadebeginsel

De rechtvaardiging voor de criminalisering van gevaarzettingsdelicten kan, net zoals bij de schadedelicten, worden gevonden bij het schadebeginsel (MILL, 1859; FEINBERG, 1987). Natuurlijk vereist dit beginsel in eerste instantie een verduidelijking over wat onder schade moet worden verstaan. En dat is nu net geen evidentie. Zo werden aan dit rechtvaardigend beginsel voor criminalisering al zeer uiteenlopende en brede interpretaties gegeven wat leidt tot een overinclusie van zaken die als schade worden gezien (HARCOURT: 109). Daaruit vloeit voort dat ook de tweescheiding tussen gevaarzettings- en schadedelicten bij het niet eenduidig kunnen definiëren wat schade is, onder druk komt te staan (HUSAK, 2008: 160-161).

Maar aangezien een discussie over vele mogelijke interpretaties van het schadebeginsel ons te ver zou brengen, zal er vanuit worden gegaan dat schade een ruime betekenis heeft en ook dat schade die nog niet is ingetreden onder de draagwijdte van het schadebeginsel moet vallen. Schade wordt gedefinieerd als iets dat ertoe leidt of kan leiden de vooruitzichten van het leven van een ander te verslechteren, in fysieke, materiële of immateriële zin

8 Art. 223-1 Code Pénal: “Le fait d'exposer directement autrui à un risque immédiat de mort ou de blessures de nature à entraîner une mutilation ou une infirmité permanente par la violation manifestement délibérée d'une obligation particulière de sécurité ou de prudence imposée par la loi ou le règlement”.

(VOORDE TEN, 2012: 68). Een gevaar op schade wordt dus begrepen als ‘een toestand waarin de kans op een zich voordoen van een concrete onwenselijke’ – onder onwenselijk wordt verstaan schadelijk conform de gegeven definitie van schade – ‘gebeurtenis onaanvaardbaar groot is’ (STAMHUIS, 2006: 8). In die zin wordt niet van een beperkt schadebeginsel uitgegaan, zoals het *Harm Conduct Principle*,⁹ maar van een breed schadebeginsel in de zin van het *Harm Prevention Principle*,¹⁰ waarbij ook gedragingen mogen worden gecriminaliseerd als deze criminalisering effectief schade kan voorkomen (DUFF & MARSHALL, 2015: 135).

b. De Standaard Schade Analyse (SSA)

Op basis van de Standard Harm Analysis (SIMESTER & VON HIRSCH: 77-79) of de Standaard Schade Analyse (VOORDE TEN, 2012), kan worden beoordeeld of het invoeren van een gevaarzettingsdelict conform het schadebeginsel is. Deze analyse bestaat uit drie stappen: “het beoordelen of bepalen van de ernst van de schade, van de sociale waarde van de schadebrengende handeling en van de bijeffecten van de strafbaarstelling” (VOORDE TEN, 2012: 72). Deze driestappentest wordt gespijsd door enkele specificaties van FEINBERG (1987: 216).

De ernst van de schade

Bij de vraag naar de wenselijkheid van het invoeren van een gevaarzettingsdelict moet in eerste instantie een beoordeling worden gemaakt naar de waarschijnlijkheid van het optreden van schade (VOORDE TEN, 2014: 74). Een kansoordeel is nodig om te kunnen inschatten of een empirische link kan worden gelegd tussen de gevaarzettende gedraging en het zich voordoen van schade (PERSAK, 2007: 45). Naast de beoordeling naar de waarschijnlijkheid, moet bovendien een inschatting worden gemaakt naar de omvang van de schade die uit de wederrechtelijke gedraging kan voortvloeien (FEINBERG, 1987: 216). Beide aspecten bepalen de ernst van de schade en kunnen een strafbaarstelling rechtvaardigen (DE ROOS, 1987: 72).

Over de vereiste waarschijnlijkheid of de vereiste omvang nodig om een gevaarzettingsdelict te rechtvaardigen, kan natuurlijk gediscussieerd worden. Moet vaststaand wetenschappelijk bewijs aantonen dat schade waarschijnlijk is door bvb. het vaststellen van een numerieke grens (e.g. een stof is maar giftig in een bepaalde dosis en dus slechts gevaarlijk als een hogere dosis dan bepaald wordt toegediend) of volstaat een reële kans op schade? De bedoeling van deze initiële beoordeling van de SSA is om triviale schades uit te schakelen daar deze het inzetten van het strafrecht niet rechtvaardigen. In het geval van *Gemeingefahr* – gedragingen die mensen op grote schaal kunnen treffen – zal deze test natuurlijk met glans worden doorstaan.

De ernst van de schade is soms moeilijk te omvatten. In de fipronil- en dioxinecrisissen was het alvast zo dat discussie bestond over de giftigheid van de toegebrachte of vermengde dosissen. Het is dan ook niet steeds mogelijk om vaststaand bewijs te hebben over de schadelijkheid van een stof op het moment van het zich voordoen van een crisis. Dit kan soms slechts veel later naar behoren worden ingeschat (VAN LAREBEKE, 2001). Een visie die enkel de ernst van de mogelijke voortvloeiende schade bekijkt is nodeloos streng. Andere criteria moeten meegenomen worden in de beoordeling.

9 The *Harmfull Conduct Principle* wordt door DUFF & MARSHALL (2014) gehanteerd als principe op basis waarvan criminalisering kan worden gerechtvaardigd en gedefinieerd als: “We have good reason to criminalise a given type of conduct if [and onfly if] it is harmful to others.”

10 The *Harmfull prevention Principle* wordt door DUFF & MARSHALL (2014) als de tweede manier geponeerd op basis waarvan criminalisering kan worden gerechtvaardigd en als volgt gedefinieerd: “We have good reason to criminalise a given type of conduct if [and only if] doing so will effectively prevent harm to others”.

Sociale waarde van de schadebrengende handeling

De tweede stap van de SSA is nagaan hoe waardevol de gevaarzettende handeling is. Hoe waardevoller, hoe minder redenen een strafbaarstelling rechtvaardigen. Dit is een waardeoordeel dat sterk normatief gekleurd is en onderhevig zal zijn aan maatschappelijke veranderingen. Een verhelderend voorbeeld kan echter aantonen hoe cruciaal dit deel van de test is: het wordt als essentieel gezien dat kinderen leren zwemmen en het is nog beter als ze dat kunnen met kleren aan. Een kind in een zwembad laten zwemmen met kleren aan brengt duidelijk een groot risico op verdrinking mee en zou met enkel de eerste stap in de SSA test strafbaarstelling rechtvaardigen. Door het sociaal belang en de educatieve waarde lijkt strafbaarstelling echter veel minder wenselijk te zijn (VOORDE TEN, 2014: 74-75).

Als we terugkoppelen naar de voedselsector dan kunnen we evident zien dat de handelingen hier gevisieerd deze test glansrijk doorstaan. Er wordt geen sociale waarde gehecht aan het mengen van stoffen die giftig zijn of kunnen zijn.

Bijeffecten van de strafbaarstelling

Als laatste stap in de SSA test moet worden gekeken naar de mate waarin een strafbaarstelling resulteert in het onnodig beperken van bepaalde rechten of bijeffecten heeft die maatschappelijk zeer onwenselijk zijn. Zoals elke markt, mag ook de voedselmarkt niet dermate overvloedig worden gereguleerd dat het onaantrekkelijk wordt om binnen die markt te opereren. Het is moeilijk in te schatten of nog verdere strafbaarstellingen werkelijk een ontradend effect zouden hebben en reguliere spelers zouden weggagen. Wel kan worden vermoed dat, gezien het opereren van georganiseerde misdaadgroeperingen binnen deze markt, deze voorlopig voldoende aantrekkelijk is. Bovendien zou ook kunnen worden geargumenteed dat het strenger optreden tegen bepaalde gedragingen een positief effect zou kunnen hebben op het consumentenvertrouwen door het uitfilteren van de malafide spelers (VOORDE TEN, 2014: 74-75).

c. Aanvullende criteria op het schadebeginsel

De minimis regel

Als een soort veruitwendiging van het subsidiariteitsbeginsel wordt aan de SSA test de beoordeling conform het minimalismebeginsel toegevoegd. Op basis van dit beginsel zal worden nagegaan of de gedraging die in schade resulteert ook aan een strafbaarstelling is onderworpen. Het is niet consistent en redelijk om de schade niet strafbaar te stellen maar wel het risico op die schade het voorwerp van een strafbaarstelling is (HUSAK, 2008: 160; VOORDE TEN, 2014: 75). *In casu* lijkt dit geen probleem te geven voor een gevaarzettingsdelict in de voedselsector aangezien schade aan de volksgezondheid onder de bepalingen inzake slagen en verwondingen, vergiftiging en toediening van stoffen valt. Bijgevolg zou het strafbaar stellen van een risico op schade aan de volksgezondheid deze test doorstaan.

Fair imputation regel

Als laatste wordt aan de SSA test het fair imputation principle toegevoegd (VON HIRSCH, 1996: 259-276). Aangezien de SSA test geen kader biedt om te beoordelen wanneer een risico of gevaar aan een persoon kan worden toegerekend, moet dus naast het aantonen van deze empirische link tussen gevaar en schade, ook een normatieve link worden geboden op basis waarvan het ontstaan van een risico aan een bepaalde actor kan worden toegerekend (VOORDE TEN, 2014: 75). Hoe verder verwijderd de schade en dus hoe zwakker de empirische link, hoe noodzakelijker het is argumenten te leveren op basis waarvan het voldoen van dat risico aan de actor kan worden aangerekend (SIMESTER & VON HIRSCH, 2011: 59).

Dit toerekeningsvraagstuk valt deels samen met het aansprakelijkheidsvraagstuk. De vraag moet worden gesteld welke *mens rea* standaard passend is en redelijkerwijs tot gevolg

heeft dat een gevaarzetting aan een actor wordt toegerekend. SIMESTER & VON HIRSCH (2011) stellen alvast dat de toerekening van de daad aan een actor niet noodzakelijk betekent dat voor een gevaarzettingsdelict opzet vereist is. Het kan in sommige gevallen voldoende zijn dat de schade voorzienbaar was en er sprake was van onachtzaamheid. En zelfs in de afwezigheid van voorzienbaarheid, tonen deze auteurs aan dat het strafrechtelijk toerekenen niet noodzakelijk hoeft uitgesloten te worden. Wanneer de actoren vanuit hun specifieke maatschappelijke of sociale rol onderhevig zijn aan bepaalde voorzorgsplichten kan deze toerekening zelfs wanneer hun bijdrage aan het totstandkoming van de schade miniem is.

Daarmee wordt aangetoond dat de argumenten die voor de toerekenbaarheid van een daad kunnen worden geleverd verder gaan dan het klassieke strafrechtelijke aansprakelijkheidsvraagstuk. Ook de type gedraging en de mate waarin controle wordt uitgeoefend op de gedraging en er een invloed is op de al dan niet totstandbrenging van schade, is van belang. Hierbij gebruiken SIMESTER & VON HIRSCH (2011) de notie van zorgplichten als aanknopingspunt die ofwel sociaal of wel politiek van aard zijn. Afhankelijk van de maatschappelijke rol die actoren spelen, zal hun inschattingscapaciteit anders zijn. Daarom volstaat het in sommige gevallen een schending van een voorzorgsplicht aan te tonen en zou een actor zelfs aansprakelijk kunnen worden gesteld waar schade niet werd voorkomen door de rol die deze speelde. Dergelijke vorm zien we terug komen in het Franse strafrecht¹¹ (SIMESTER & VON HIRSCH, 2011: 63). In het bijzonder waar de schade potentieel groot en zeer waarschijnlijk is en de empirische link dus het sterkst is, kan worden nagedacht over dergelijke lage standaarden van toerekenbaarheid.

d. Waar het accent leggen? Een objectieve of subjectieve leer van de gevaarzetting

Bovenop het leveren van criteria die richting geven aan het debat rond de eventuele strafbaarstelling van een gevaarzettend voedseldelict, kan de wetgever natuurlijk ook een keuze maken die kadert in een algemene visie op het strafrecht. Binnen het hier geleverd denk-kader kan worden gekozen voor een meer objectieve of een meer subjectieve invalshoek.

Een objectieve visie op de gevaarzetting zal meer gewicht geven aan een hoge mate van waarschijnlijkheid in tegenstelling tot een subjectieve visie waarbij de toerekenbaarheid van een gevaar en dus de kwade intentie van de dader van doorslaggevend belang zal zijn. In de meeste gevallen zal een criminalisering van gevaarzetting met beide elementen rekening houden en wordt een gematigde visie gevolgd (VOORDE TEN, 2014: 70).

3.4. Een abstract gevaarzettingsdelict: risico voor de volksgezondheid

Het is moeilijk in te schatten wat de impact zou zijn van een gevaarzettingsdelict dat het wetens en willens creëren van een gevaar voor de volksgezondheid zou viseren en dus abstract van aard is en of het een invloed zou hebben op de handhaving van de voedselveiligheid. Het is nog maar de vraag of het de omweg via valsheid in geschrifte zou ontmijnen. Het zou jammer zijn moest het eventueel invoeren van dergelijke strafbaarstelling louter van symbolische aard zijn. Maar zelfs dan kan de vraag worden gesteld of we er niet mee gebaat zouden zijn. Het strafrecht zou op zijn minst beter in zijn expressieve functie voldoen bij een misdrijfkwaliificatie die de erkenning in zich draagt dat de bevolking risico loopt (DE ROOS, 1989: 78).

11 Art 223.1 Code Pénal: "Le fait d'exposer directement autrui à un risque immédiat de mort ou de blessures de nature à entraîner une mutilation ou une infirmité permanente par la violation manifestement délibérée d'une obligation particulière de prudence ou de sécurité imposée par la loi ou le règlement est puni d'un an d'emprisonnement et de 15000 € d'amende."

Het toetsingsschema dat door de SSA test en bijkomende criteria wordt geboden, lijkt alvast niet onmogelijk te doorstaan. Meer zelfs, gezien het risico dat schade op grote schaal wordt teweeggebracht, het feit dat de volksgezondheid een rechtsgoed is dat hoge bescherming geniet en de onwaarschijnlijkheid dat de strafbaarstelling negatieve neveneffecten zou hebben voor de voedingsindustrie, lijkt de schaal eerder te doen overhellen in het voordeel van een strafbaarstelling.

4. YOU CAN'T MAKE AN OMELETTE WITHOUT BREAKING EGGS

Het was niet de ambitie van deze bijdrage hét antwoord te bieden op de vraag wat nodig is om op strafrechtelijk gebied de handhaving in de voedingsindustrie te verbeteren. Wél was het de bedoeling de nodige vraagtekens te plaatsen bij de misdrijfkwalificaties zoals die op dit ogenblik worden gebruikt. In die zin werd aangetoond dat ons strafrecht, dat objectief georiënteerd is, sterk aan schade vasthoudt, en indien er niet of niet voldoende zekere schade is, men zich dan maar wendt tot valsheid in geschrifte. Gezien de gemakkelijke bewijsbaarheid is dit wegens opportuniteitsredenen niet onlogisch en door de flexibele strafvork die dit misdrijf biedt, heeft de rechter de nodige manoeuvreerruimte om, waar nodig, een hoge strafmaat uit te spreken.

Bij deze methode kunnen vragen worden gesteld aangezien het strafrecht hier mee niet lijkt tegemoet te komen aan effectieve gebeurtenissen noch aan hoe de maatschappij tegen deze gebeurtenissen aankijkt. Ook al schijnen de voorbeelden van deze voedselcrisisen misschien louter anekdotisch, ook niet genoemde binnen- en buitenlandse schandalen lijken dit patroon te volgen. We kunnen ons ernstig bevragen over de kwalificatie van 'valsheid in geschrifte' en of deze wel de lading dekt van wat zich effectief afspeelt in de voedselketen. Moet de rechter niet onder een betere noemer de beleidsruimte krijgen om in te spelen op deze voedselmisdrijven? De strafrechtelijke vlag moet de lading dekken. Anders lopen we het risico dat het maatschappelijk belang dat aan voedselveiligheid wordt gehecht niet naar waarde wordt geschat en de symboolwaarde van het strafrecht niet zijn gewenste uitwerking kent. Deze bijdrage tracht de deur naar een debat open te zetten door een *toolkit* te formuleren aan de hand waarvan een eventuele legistieke discussie over de bruikbaarheid van de figuur van de gevaarstelling kan worden gevoerd. Daarbij wordt toegegeven dat het bepleiten van de invoering van dergelijke misdrijven gepaard gaat met een noodzakelijke voorzichtigheid. De schrik voor overcriminalisering is legitiem. Er is dus zeker nood aan het voeren van een debat omtrent een gevaarzettingsdelict aan de hand van enkele doordachte criteria. Alvast werd aangetoond dat het strafrecht rechtmatig kan ingrijpen waar schade zich (nog) niet heeft voorgedaan (SÉVERIN, 1969: 75). Een eerste analyse doet dus besluiten dat een gevaarzettingsdelict een mogelijke piste biedt en niet problematisch hoeft te zijn. Daarmee is de eerste stap gezet. Misschien werden reeds voldoende eieren gebroken en kan de omelet nu stilaan worden bereid.

REFERENTIES

Literatuur

- BEERNAERT, M., BOSLY, H., CLESSE, C., DELANNAY, A., DE LA SERNA, I., DE RUE, M., DE VALKENEEER, C., LUGENTZ, F., MAGNIEN, P., VAN DER ECKEN, N., VANDERMEERSCH, D., & WATTIER, I. (2010). *Les infractions*. Bruxelles: Larcier.
- COLLART DUTILLEUL, F. (2002). La responsabilité de l'industriel: à propos de la mise en œuvre du principe de précaution dans le secteur agro-alimentaire *Revue générale de droit*, 32(3), 747-757.

- DELITA, G. (1969). Les délits de mise en danger, Rapport général au Xe Congrès international de droit pénal, Rome, 1968, *RIDP* ½ 1969, 285-298.
- DE NAUW, A. (2010). *Inleiding tot het bijzonder strafrecht (6de herwerkte uitg.)*. Mechelen: Kluwer.
- DE ROOS, TH. A. (1987). *Strafbaarstelling van economische delicten* (diss. Utrecht), Arnhem: Gouda Quint.
- DUFF, R.A. (2005). Criminalizing Endangerment, *Louisiana Law Review*, 65(3), 941-965.
- DUFF, R.A. & MARSHALL, S. (2014). 'Remote Harms' and the Two Harm Principles. In A.P. SIMESTER, U. NEUMANN & A. DU BOIS-PEDAIN (Eds.). *Liberal Criminal Theory: Essays for Andreas von Hirsch* (pp. 205-223). Oxford: Hart Publishing.
- DUBBER, M. D. (2005). The Possession Paradigm: The Special Part and the Police Power Model of the Criminal Process. In A. DUFF & S. GREEN (Eds.) *Defining Crimes: Essays on the Special Part of the Criminal Law* (pp. 91-118), Oxford: Oxford University Press.
- FAURE, M. G., & SVATIKOVA, K. (2010). Enforcement of Environmental Law in the Flemish Region. *European Energy and Environmental Law Review*, 19(2), 60-79.
- FEINBERG, J. (1987). *Harm to Others, the Moral Limits of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
- FISSEL, B. M. (2014). Abstract risk and the politics of the criminal law. *American Criminal Law Review*, 51, 657-687.
- GOEDSEELS, J. M. C. X. (1948). *Commentaire du code pénal belge (2ième ed.)*. Bruxelles: Bruylant.
- HARCOURT, B. E. (1999). The collapse of the harm principle. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 90(1), 109-194.
- HIRSCH, A. VON (1996). Extending the Harm Principle: 'Remote' Harms and Fair Imputation. In A.P. SIMESTER & A.T.H. SMITH (Eds.), *Harm and Culpability* (pp. 259-276). Oxford: Hart Publishing.
- HUSAK, D. (2008). *Overcriminalization: The limits of the criminal law*. Oxford: Oxford University Press.
- JANSEN, K.J.O. (2006). *Het kennisvereiste bij gevaarzetting. Een onderzoek naar de invloed van de kennis van de laedens op het onrechtmatigheidsoordeel in gevaarzettingssituaties*. Den Haag: Jongbloed Juridische Uitgeverij.
- LASCOUTES, P., & DEPAIGNE, A. (1997). Catégoriser l'ordre public: la réforme du code pénal français de 1992. *Genèses*, 27(1), 5-29.
- PERSAK, N. (2007). *Criminalising harmful conduct: The harm principle, its limits and continental counterparts*. New York: Springer Science & Business Media.
- POUPART, J. (1989). Homicide et lésions corporelles volontaires. In R. SCREVEN & A. MEES (Eds.), *Les Nouvelles, Droit Pénal, tome IV, Les infractions* (pp. 5-75). Brussel : Maison Ferdinand Larrier.
- QUACKELBEEN, L. & REYNIERS, V. (2016). A Belgian Perspective to the tackling of food crime. *RIDP*, 2016(2), 147-180.
- QUACKELBEEN, L. & REYNIERS, V. (2017). De administratieve en strafrechtelijke handhaving van de voedselveiligheid herbekeken. In G. RENIER & E. VAN NIEUWENHUYZE (Eds.), *Schakels in de voedselketen: welke vormen van aansprakelijkheid* (pp. 77-104). Brussel: Larrier.
- SEVERIN, C.V. (1969). Séminaire de défense sociale de l'Union belge et luxembourgeoise de droit pénal, rapport au Xe Congrès international de droit pénal, Rome, 1968, *RIDP* ½ 1969, 55-87.
- SIMESTER, A.P. & HIRSH, A. VON (2011). *Crimes, Harms, and Wrongs: On the Principles of Criminalisation (3rd Ed.)*. Oxford: Hart Publishing.
- SOETE, A. & SCHOUKENS, H. (2016). Climate change in de rechtbank: de rechter als scherprechter bij een falend milieubeleid? *Nieuw Juridisch Weekblad*, 338, 1-23.
- SPREUTELS, J., ROGGEN, F. & ROGER FRANCE, E. (2005). *Droit Pénal des affaires*. Brussel: Bruylant.

- SPRIET, B. (1999). Samenloop tussen gemeenrechtelijke misdrijven en misdrijven uit het bijzonder ondernemingsstrafrecht (bv. sociaal, fiscaal of economisch strafrecht) of *lex specialis-/lex generalis*-regel. In B. TILLEMANN (Ed.), *Ondernemingsstrafrecht* (pp. 204-222). Brugge: Die Keure.
- STAMHUIS (2006). Gemeen gevaar (oratie Open Universiteit Nederland). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- TRAEST, P. (2015). Strafrechtelijke aspecten. In I. Claeys & R. Steennot (Eds.), *XLste postuniversitaire cyclus Willy Delva 2014-2015: aansprakelijkheid, veiligheid en kwaliteit* (pp. 767-809). Mechelen: Wolters Kluwer.
- VANDERPLAS, A. (2008). De bestraffing van gevaarstelling bij treinongevallen, noot onder Pol. Brugge 15 februari 2007, *RW 2007-08* (27), 1128.
- VAN DEN WYNGAERT, C. (2014). *Strafrecht, Strafprocesrecht en Internationaal Strafrecht, boek 1*. Antwerpen: Maklu.
- VANDROMME, S. (2016). Vervolg en bestraffing van schijnhuwelijken als valsheid in geschriften en/of gebruik van een vals stuk, *Tijdschrift voor Strafrecht*, 5, 327-337.
- VAN LAREBEKE, N., HENS, L., SCHEPENS, P., COVACI, A., BAEYENS, J., EVERAERT, K., BERNHEIM, J.L., VLIETINCK, R. & DE POORTER, G. (2001). The Belgian PCB and dioxin incident of January-June 1999: exposure data and potential impact on health. *Environmental Health Perspectives*, 109(3), 265.
- VAN RUTH S. & HUISMAN W. (2014). Kwetsbaarheid voor voedsel fraude in de vleessector, *Justitiële verkenningen*, 40(2), 28-53.
- VAN VOLSEM, F. (2011). Bedrog omtrent de verkochte zaak: de artikelen 498 en 499 Strafwetboek. In X. (Eds.), *Het Strafrecht bedreven. Liber Amicorum Alain De Nauw* (pp. 939-959). Brugge: Die Keure / La Charte.
- VOORDE TEN, J.M. (2012). Aanzetten tot criteria voor strafbaarstelling van de voorfase. In C.P.M. CLEIREN, M.J.J. KUNST, J.P. LEUN, G.K. VAN DER SCHOEP & J.M. TEN VOORDE (Eds.), *Criteria voor strafbaarstelling in een nieuwe dynamiek. Symbolische legitimiteit versus maatschappelijke en sociaalwetenschappelijke realiteit* (pp. 65-85). Meijers-reeks nr. 206. Den Haag: Boom Lemma.
- VOORDE TEN, J.M. (2014). Prohibiting Remote Harms. On Endangerment, Citizenship and Control, *Utrecht Law Review*, 10(1), 163-179.

Wetgeving en beleid

Bindende instrumenten

- Koninklijk Besluit van 14 november 2003 betreffende autocontrole, meldingsplicht en traceerbaarheid in de voedselketen, *BS* 12 december 2003.
- Koninklijk Besluit van 22 februari 2001 houdende organisatie van de controles die worden verricht door het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen en tot wijziging van diverse wettelijke bepalingen, *BS* 28 februari 2001 (bekrachtigd bij wet van 19 juli 2001).
- Verordening 1127/2014 van de Commissie van 20 oktober 2014 tot wijziging van de bijlagen II en III bij Verordening (EG) nr. 396/2005 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de maximumresidugehalten voor amitrol, dinocap, fipronil, flufenacet, pendimethalin, propyzamide en pyridaat in of op bepaalde producten.
- Wet van 15 april 1965 betreffend de keuring en de handel in vis, gevogelte, konijnen en wild en tot wijziging van de wet van 5 september 1952 betreffende de vleeskeuring en de vleeshandel, *BS* 22 mei 1965.

Beleidsinstrumenten

- EFSA (2012). Reasoned opinion on the review of the existing maximum residue levels (MRLs) for fipronil according to Article 12 of Regulation (EC) No 396/2005. *EFSA Journal*, 10(4), 44.
- EUROPOL (2017). *European Union Serious And Organised Crime Threat Assessment Crime 'In The Age Of Technology'*. Verkregen op 29 november 2017, via <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017>
- EUROPOL (2013). *European Union Serious And Organised Crime Threat Assessment*. Verkregen op 29 november 2017, via <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2013>
- PARLEMENTAIRE ONDERZOEKSCOMMISSIE (2000). Parlementair onderzoek naar de Belgische vlees-, zuivel- en eierproductie en naar de politieke verantwoordelijkheden in het licht van de zogenaamde dioxinecrisis, verslag namens de onderzoeksc commissie uitgebracht door Peter Vanhoutte en Luc Paque, DOC 50 0018/007, 3 maart 2000.

Rechtspraak

- Cass. 6 mei 1950, *Pas.* 1950 I, 851
- Cass. 15 mei 1950, *Pas.* 1950 I, 648
- Cass. 7 november 1950, *Arr. Cass.* 1950, 742
- Cass. 12 april 1983, *Pas.* 1983 I, 852
- Cass., 18 juni 1985, *Pas.*, 1985 I, 1335
- Cass. 28 juni 2000, *Arr. Cass.* 2000, nr. 409, 1215
- Cass., 11 december 2002 *Arr. Cass.* 200, 665
- Corr. Gent, 9 februari 2009, onuitg.
- Gent, 10 december 2010, onuitg.
- Cass. 29 november 2011 AR P.11.0113N/2 onuitg.